

(*compromesso storico*) између демохришћана и комуниста Италије и неуспех овог концепта. Кључни плитички догађај у међусобним односима био је склапање споразума у Осиму крај Анконе 1975, који је ступио на снагу 1977. а њиме су коначно разрешена спорна гранична и друга питања. Пажљиво анализирајући еру „црног“ и „црвеног“ тероризма, аутор закључује да је квалитет информација у Југославији био такав да се радило о „магловитим представама“ о томе шта се тачно дешава иза кулиса. Ауторов таленат за анализу видимо у његовом минуциозном приказу тока информација у југословенским дипломатским представништвима, извршним органима и штампи у случају убиства бившег премијера Алдо Мора 1978. Такође, Драгишић, трагом сведочења учесника и посматрача догађаја, поставља кључна питања о судбини италијанског друштва – попут оног каква је судбина друштва које је убило једног песника 1975. (чувеног „критичара потрошачког друштва“ Пјетра Паола Пазолинија) и кључног политичког актера 1978. (Алда Мора). Аутор ту полемише са изјавама савременика и историчара о 1978. као крају Прве републике (оригинално изјава Ђузепеа Сарагата).

У закључку аутор утврђује да је квантитет информација о Италији био велики, да се о њој знало „много тога“, а да је преовлађивало позитивно виђење ове земље у Југославији највише посредством филма, музике и туризма. Драгишићевим иначе одличним тезама о виђењу Италије у Југославији додатно би помогло шире коришћење, иначе за имаголошке теме веома захвалних извора попут путописа, путописних репортажа те шира анализа популарне културе и уопште тзв. *middlebrow* културе Италије која је у Југославији оставила велики траг. Ван ове мање замерке, ради се о одличној монографији која успешно излази из оквира дипломатске историје те такође одлично контекстуализује југословенски поглед на Италију у оквиру различитих хладноратовских констелација. У маниру доброг историчара, Драгишић у закључку отвара неколико питања за будуће истраживаче, од којих једно у овом контексту делује нарочито битно – то је питање односа *сопства/другости* и сазнавања о Југославији преко сазнавања о Италији и Италијанима на југословенским менталним мапама. Књига је опремљена именским, географским и појмовним регистром и ликовним прилозима.

Немања РАДОЊИЋ

---

Димитър Митев. *Форин офис срещу ВМРО. Македонският въпрос в българо-британските политически отношения 1919–1923*. София, 2019, 287.

Нова књига Димитра Митева је својеврстан наставак његове претходне монографије (Димитър Митев, *Бяло море – изгубената мечта*. Бълга-

рия, Великобританија и Тракийският въпрос 1918–1923, София, 2104) а обе су посвећене спољној политици Бугарске и улози Велике Британије у међународним односима на Балканском полуострву у периоду влада Александра Стамболијског и Бугарског земљорадничког народног савеза (БЗНС). Међутим, приступ је делимично измењен. Прва књига је завршена са Лозанском конференцијом, која је означила и крај егејског спољнополитичког концепта Бугарске, а у то време је извршен и државни удар којим су земљоделци збачени са власти. Друга књига покрива период до краја 1923, док су конзервативци били на челу Форин офиса. Аутор је одступио од концепта који су примељивали његови претходници (К. Палешутски, Л. Панајотов, Д. Мичев, Д. Косев, В. Василев, Н. Жежков и др.) приликом проучавања бугарско-југословенских односа после Првог светског рата. У фокусу њихових истраживања било је тзв. македонско питање, као најзначајнији проблем на билатералном нивоу. Димитар Митев се одлучио да обради прво тракијско питање. Овај приступ је заснован на анализи тактике коју је примењивао Александар Стамболијски. Основни циљ његове спољне политике био је да разбије изолациони обруч у којем се нашла Бугарска после пораза у Првом светском рату. Пошто се залагао за бугарско-српско измирење и бугарско-југословенско зближавање и уједињење, желео је да скрене пажњу домаће и иностране јавности од македонског ка тракијском питању, као другом најзначајнијем циљу ревизионизма у бугарској спољној политици. Због тога се разликовао приступ у комуникацији са југословенским, турским и грчким државницима, али и однос према раду бугарске револуционарне организације у Македонији и бугарско-турске револуционарне организације у Тракији. Уједно, то је био и једини случај у првој половини XX века да је тракијском питању давано првенство у односу на македонско питање у оквиру бугарске спољне политике.

Аутор је тежио да постигне двоструки циљ анализом британске политике према Бугарској и коришћењем британске архивске грађе за изучавање македонског и тракијског питања. Први је био сагледавање политике Велике Британије на Егејском мору и на Балканском полуострву у складу са ширим опсегом њене источномедитеранске политике после Првог светског рата, којом су руководили конзервативци, што му је омогућило боље схватање држања Форин офиса и британских дипломата према билатералним односима Бугарске са Краљевином Срба, Хрвата и Словенаца, Грчком и Турском. Други је био да коришћењем архивске грађе настале радом дипломатске и конзуларне службе једне велике силе, која је била добро обавештена о стању на терену али није била толико заинтересована за Балканско полуострво као Француска или Италија, што објективније сагледа догађаје и процесе.

Основни циљ књиге коју овом приликом представљамо стручној јавности је сагледавање улоге македонског питања у спољнополитичкој концепцији Александра Стамболијског, реакција дела бугарских политичких, војних и револуционарних структура, као и односа великих сила победница, пре свих Велике Британије, према истом проблему који је био

кључна тачка ревизионистичког програма после претрпљених националних катастрофа 1913. и 1918. године (15, 16). Као што и сам наслов указује, посебно место заузима Унутрашња револуционарна македонска организација (ВМРО) коју аутор сматра најмоћнијом и борбено најспособнијом нелегалном организацијом на Балкану (34). Из основних поставки је логично произашла анализа која је обухватила превасходно аутономистичко крило ВМРО. Активности организације су разматране у контексту бугарско-југословенских односа и реакције бугарског друштва на политику Стамболијског према македонском питању.

Књига садржи једанаест целина: уводни део (7–27), седам глава (28–262), закључак (263–279), именски регистар (280–283) и библиографију (284–287). Прве три главе су посвећене периоду влада Александра Стамболијског, 1920–1923, који је отворено тежио српско-бугарском измирењу и бугарско-југословенском зближавању, истовремено закулисно настојао да се споразуме са делом турског националистичког покрета који је предводио Мустафа Кемал-паша (касније познат као Кемал Ататурк). Велика Британија је подржавала југословенско-бугарско измирење, као део процеса пацификације залеђа Грчке којој је пројектована улога регионалне силе у делу источног Медитерана, али је била противна стварању јединствене јужнословенске државе јер је нарушавала британску спољнополитичку концепцију. Међутим, једна од кључних препрека у остварењу зацртаних циљева Стамболијског била је активност ВМРО на територији Вардарске Македоније. Аутор као преломни момент види пораз грчке војске у Малој Азији, који је утицао на промену снага на Балканском полуострву, али донекле и на дотадашње држање Велике Британије. Сматра да је преокрет ситуације у региону био кључни подстицај за југословенску страну да прихвати понуде бугарске владе које су претходно биле одбациване.

Преостале четири главе посвећене су другој половини 1923. године, од Деветојунског преврата до незваничне посете бугарског министра иностраних послова и вера Христe Калфова Лондону. Велика Британија је заузела уздржан став према влади Александра Цанкова, која је дошла на власт насилним путем и никада је није формално признала. То је био кључни разлог због чега је након дужих преговора и консултација одобрена само незванична, а не званична посета Калфова Лондону. Форин офис је резервисаним држањем истовремено стављао јасно до знања југословенској влади да не жели војну интервенцију против новог режима без обзира на различите околности које су постојале током јуна и септембра. Држање Велике Британије, Француске и Италије је утицало на то да се заоштрени југословенско-бугарски односи и криза из септембра 1923. окончају радом двоостране комисије, од 4. октобра до 26. новембра, која је била позната под неформалним називом „други Ниш“ јер је поред економских питања имала да реши и проблеме у вези са спровођењем Нишких споразума у дело.

Изучавајући српско-бугарске и југословенско-бугарске односе, те македонско питање, аутор је полазио од интерпретација које су доминантне у бугарској историографији и које се разликују од тумачења у југосло-

венској/српској историографији. Ове разлике су уочљиве на више места у књизи, посебно приликом генерализација одређених процеса или тумачења појединих епизода у српско-бугарским односима пре 1912. и после 1918. године. Стога се може прочитати да је Русија била најзначајнији спољнополитички фактор за ослобађање хришћанских народа на Балкану у XIX и почетком XX века (9), да су Срби чинили занемарљиви део етничког корпуса у Македонији, само у северним деловима, док је истовремено живело приближно 1.000.000 Бугара у Вардарској и Егејској Македонији (11, 12, 28), Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца није сврстана у ред претежно аграрних држава у Европи (26) и имала је територијалних претензија према Бугарској после Првог светског рата (32). Овакве разлике у интерпретацијама се јасно уочавају приликом анализе изјаве Николе Пашића да је током дуге политичке каријере пет пута постигао договоре са Бугарима и да су га сваки пут изневерили, јер према тумачењима бугарске историографије које заступа и аутор, Србија је „напала с леђа” Бугарску 1913. године (48).

И поред наведених замерки, књига коју овом приликом представљамо стручној јавности је вредан историографски резултат који може бити врло користан свим истраживачима који се занимају за тему бугарске спољне политике, југословенско-бугарских односа и македонског питања у периоду 1918–1923. године. Посебно је интересантна због основне тезе о значају Тракије и Македоније у спољнополитичким концептима и тактикама Александра Стамболијског; јер су његове владе представљале кратки прекид у готово континураним расправама, подозрењима и отвореним сукобима између Срба и Бугара крајем XIX и у првој половини XX века.

*Срђан МИЋИЋ*